

DOSYA/DERLEME**KURAKLIK VE KENTSEL SU YÖNETİMİ SORUNU:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ***Tayfun ÇINAR****GİRİŞ**

Doğal varlıkların kapitalizmin tehdidi altında olduğu, bunların sermaye birikim süreçleri içinde metalaştırılması arayışının giderek güç kazanmakta olduğu pek çok uzman tarafından dile getirilmektedir. Yaşamın kaynağı olan suyun da böyle bir tehditten uzak olmadığı söylenebilir. Liberal düşüncenin kurucusu Adam Smith tarafından Ulusların Zenginliği adlı eserinde ortaya konulan ünlü elmas-su çelişkisi çerçevesinde su "serbest mal" olarak tanımlanarak, insanlar için kullanım değeri yüksek ancak değişim değeri bulunmayan bir meta olarak görülmüştür. Neoliberal düşüncenin yükselişi ile birlikte bu düşünce değişmiş, su artık çeşitli çevrelerce "kit" bir mal olarak gösterilmeye başlanmıştır. Suyu "piyasacı" bir anlayışla metalaştıran yaklaşımlarca, su kıtlığına dayandırılan su krizinin su yönetiminde uygulamaya konacak piyasa merkezli yeni modellerle aşılabileceği iddia edilmektedir. Bu iddia doğrultusunda neoliberal su yönetimi reformu arayışı etrafında çeşitli ölçeklerde suyun yönetiminin temel ilkelerinin değiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Son on yıllarda su işletiminin kamudan kopartılarak özelleştirilmesi arayışları da bu kapsamda hız kazanmış görünmektedir. İddia edildiğinin aksine, suyun işletmesinde özel sektör katılımcılığı modelleri yeni olmayıp, bu yöntemlerin ilk biçimleri Sanayi Devrimi sonrası sanayi kentlerinde geliştirilmiş bulunmalarına

karşın 19. yüzyılın sonlarına doğru halk sağlığı akımlarıyla birlikte yaygınlıklarını kaybetmişlerdir. Bu yöntemler 1970'li yıllarla birlikte kapitalizmin küresel kriziyle birlikte yeniden yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Günümüzde piyasayı her sorunun çözümü olarak gören yaklaşımlarca suyun özel şirketler eliyle işletilmesinin sermayenin birikim krizine çare olabileceği umulmaktadır. Bu kapsamda çokuluslu su şirketleri eliyle su arz sistemlerinin işletilmesine yönelik çok sayıda birbirinden küçük değişikliklerle ayrılan modeller geliştirilmiştir. Bu modellerin uygulandığı ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde önde gelen kentlere yönelik su arz sistemlerinin yabancı şirketler tarafından elde edilen imtiyazlar yoluyla işletildiği dönemin Cumhuriyetin kurulmasından sonra gerçekleştirilen beledileştirmelerle sona ermiş olmasına rağmen bu süreç bazı farklılıklarla Türkiye'de yeniden canlanma eğilimine girmiştir. Birkaç on yıldır hızlı bir kentleşme süreci yaşayan Türkiye'de kamu finansmanı ve kamu işletmeciliğine dayalı su ve kanalizasyon yönetiminden giderek vazgeçilerek, dış borçlanma ve özel şirket işletmeciliğine dayalı bir modele geçiş süreci yaşanmaktadır. Bu geçiş sürecinde "su kıtlığı" ve "susuzluk" anahtar terimler haline gelmiştir. Yönetim başarısızlığının ötesinde "su kıtlığı" söylemine başvurulmuş, kentleri "susuz" bırakmamak adına özelleştirme uygulamaları meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de 2007 yazında yaşanan kuraklık da önceki özelleştirme deneyimlerine benzer olarak önümüzdeki dönemde gerçekleştirilmesi hedeflenen su özelleştirmelerinin meşrulaştırıldığı bir zemin olarak

*Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

kullanılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede bu makalenin varsayımı Türkiye’de su özelleştirme girişimlerinin önemli meşrulaştırma araçlarından birinin susuzluk tehdidi olduğudur. Su kıtlığı ve su krizi bahane edilerek meşrulaştırılmaya çalışılan su özelleştirmeleriyle suyun var olan kamusal niteliği örtülmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda makalenin bundan sonraki bölümünde geçmişten bugüne farklı dönemlerde ve üretim biçimlerinde su yönetimi sorununun dinamikleri ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: GEÇMİŞTEN BUGÜNE SU YÖNETİMİ SORUNU

Kapitalizm Öncesi Toplumlarda Kentsel Su Yönetimi

Suyun azlığı ve erişim sıkıntıları bir başka deyişle kuraklık ve kıtlık tarih boyunca toplumların varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için üstesinden gelmeleri gerekli temel sorunlar arasında yer almıştır. Kıtlık ve kuraklık, suyun planlanması ve yönetimini gerekli kılmıştır. Antik dönemlerden günümüze kalıntıları ulaşan uygarlıkların temelinde kuraklıkla mücadele açısından su sistemlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Su sistemleri ile ilk yerleşimler arasında pek çok araştırmacı tarafından yakın bir ilgi kurulmaktadır.

İnsanlık tarihinin önemli bir zaman dilimini avcılık ve toplayıcılıkla geçirmiş olan insanoğlu son 9-10 bin yıllık dönemde ise hayvanları evcilleştirerek, tarımsal faaliyetlerle uğraşmaya başlamıştır. Bazı kent tarihçilerinin açıklamalarına göre tarım devrimi sırasında köyler sürekli yerleşim yerleri haline dönüştürülmüş ve bu yerler zaman içerisinde morfolojik olarak genişlemiştir. Yaklaşık 6-7 bin yıl önce tarımla uğraşan Yakın Doğu ve Ortadoğu’daki köyler ilk kent yerleşimleri haline gelmiştir. Neolitik çağda Antik Mezopotamya ve Mısır’da suyun akışının tarımsal sulama gereksinimleri doğrultusunda denetlenmesine çalışılmış; buna yönelik bazı kalıntılar günümüze değin ulaşmıştır (Mays, 2007; Mays, 2002).

Kentsel hidrolik sistemler ise Bronz çağında gelişmeye başlayarak özellikle MÖ 2500’lü yıllarda Hindistan’la Antik Mısır arasındaki kentsel bölgelerde yayılmışlardır. Bu dönemde uzmanlar tarafından kentsel hidrolik sistemlerine çok sayıda örnek verilmektedir. Bu örnekler kapsamında Antik Hint uygarlığının (Indus) önemli kentsel merkezlerinden biri olan Mohenjo-Daro’da kapsamlı bir su arz ve kanalizasyon sistemi geliştirilmiştir. Mezopotamya’da da Bağdat’ın 80 km kuzeydoğusunda yer alan Eshnunna kentsel su ve kanalizasyon sistemi vardır. Yağmur sularını toplayan sarnıçlara dayalı kentsel su arz sistemi Ürdün’ün kuzeydoğusunda Jawa kentinde bulunmaktadır (Mays, 2007, Juuti ve Wallenius, 2005).

Kentsel hidrolik sistemlerinin yanı sıra yeraltı sularına dayalı su arz sistemlerinin Persler döneminde yaklaşık MÖ 1000 yıllarında geliştirildiği belirtilmektedir. Kanat adı verilen bu sistemle Güneybatı Asya, Kuzey Afrika ve

Ortadoğu’da yeraltı sularından yararlanmak için toplulukların yaşadığı yerlere ana su kaynağı konumunda olan yüksek tepelerden yeraltı tünelleri ile su dağıtımı sağlanmıştır. Afganistan, Pakistan ve Batı Çin’de yeraltı sulama kanallarına bağlı bu sistem “karez” olarak adlandırılırken, Umman’da “falaj”, Fas’ta “foggaras” adını almaktadır. Antik dünyanın belki de en önemli sulama başarılarından biri olan kanatlar yeterli su arzına sahip olmayan yerlerde bile yerleşimlerin gelişmesine etkiye bulunmuştur. Geleneksel su kaynağı olarak kanatlar, Ortadoğu ve Çin’in bazı bölgelerinde halen önemini sürdürmekte; dünyanın en eski kentlerinin yer aldığı Kuzey Irak’ta bu sistem halen kullanılmaktadır. İran’da da tüm ülkenin %75 su arzını sağlayan yaklaşık 22 bin kanat işlerliğini sürdürmektedir (Cech, 2005, Mays, 2007).

Kentsel su teknolojileri Yunanistan’da özellikle de Girit’te Minos uygarlığının sınırları içinde geliştirilmişlerdir. Antik Yunanda sarnıçlar, kuyular, çeşmeler ve hamamlar inşa edilip kullanılmıştır. Yaşam biçimlerini büyük ölçüde ticarete dayandıran Yunan kolonilerinin yeni kentsel yerleşimleri oluşturarak, fiziksel ve toplumsal yönden buraları geliştirmelerinde suyun varlığı ve bu varlığın korunmasının yeri çok önemli olmuştur. Bu açıdan kent tarihçilerince dönemin kentlerinin doğasını anlamak açısından su yönetimlerinin yapısının anlaşılması da büyük önem taşımıştır (Crouch, 1993).

Antik Yunan’da su kamusal yaşamda ön planda yer almıştır. Antik Yunan kentlerinde su kentsel mekanı güzelleştirmek amacıyla fışkiyelerde ve çeşitli kamusal ritüellerde kullanıldığı gibi halkın fiziksel ve toplumsal gereksinimlerinin karşılanması için kentin çeşitli yerlerinde kamuya açık çeşmelerde ve hamamlarda erişilebilir durumda tutulmuştur. Bunun yanı sıra daha özel ve evsel kullanımlar için evlerin çevresinde oluşturulan yağmur sularını toplamaya dayalı sarnıç sistemine başvurulmuştur (Crouch, 1993). Demokrasinin geliştiği Antik Yunan kentlerinde suyun kullanımı toplumsal gelişimin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Suyun kentlilerin erişimine açılması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Yunan uygarlığı sonrası su teknolojisi gelişip olgunlaşarak Helenistik dönemde en üst seviyelere ulaşmıştır. Romalılar da, yüksek mühendislik yetenekleri ve bilgileriyle su teknolojilerinin uygulamalarını İmparatorluk sınırları içinde yaygınlaştırmışlardır. Bu kapsamda Antik Roma döneminde Roma kentlerinde geniş ölçekli su dağıtım sistemleri geliştirilmiştir. Yüzey suları ve yeraltı suları kentin yakınlarında yüksek bir yerde sarnıçlarda biriktirilmiştir. Biriktirilen bu sular borularla az sayıda yurttan özel konutlarının yanı sıra, kent meydanlarında yapılmış fışkiyelere ve hamamlara dağıtılmıştır. Söz konusu su sisteminin ortaya çıkardığı atıksular, kentin caddelerinin altına yapılmış kanalizasyon borularıyla nehirlere taşınmıştır. Taştan yapılmış ilk Roma su kemeri MÖ 312 yılında inşa edilmiş; MÖ 300 yılında 14’e ulaşan su kemerleri günlük 400 bin galonluk suyun Roma yurttaşlarına dağıtılmasını sağlamıştır (Cech, 2005; Yegül, 2006).

Su dağıtım sistemlerinin üst düzeyde geliştirildiği Antik Roma döneminde suyun kentlere hangi yöntemlerle getirildiği, kent içinde nerelere ve kimlere dağıtıldığı, finansmanının nasıl sağlandığı üzerinde tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu dönemin önemli su yapılarına ilişkin bilgiye arkeolojik kalıntılar dışında yazılı belge olarak Vitruvius'un -aynı zamanda mimarlık ve mühendislik alanında klasik dönemlerden günümüze erişebilen ilk kaynak niteliğindeki- "De Architectura" adlı eserinden ulaşılabilmektedir. Vitruvius'un eserinin sekizinci bölümünden şu alıntı Roma döneminde su yönetimine yönelik önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır (Vitruvius, 2005):

"Su taşımanın üç yöntemi vardır: Kesme taş kanallarla, kurşun borularla veya pişmiş toprak borularla. Su kanallarla taşınacaksa, kesme taşlar mümkün olduğu kadar sağlam olmalı, kanal yatağının eğimi de her yüz ayak için bir inçin dörtte birinden az olmamalıdır; kesme taş yapı, güneşi engellemek için kemerle örtülmelidir. Kente ulaştığı yerde bir su deposu inşa ediniz; buna bağlı üç bölmeli bir dağıtım tanki bulunmalıdır; su deposunda her bağlantı tanki için bir tane olmak üzere üç boru bulunmalıdır ki su, kenarlardaki tanklarda taştığı zaman ortadakine akabilsin. Bu merkezi tanktan bütün haznelere ve çeşmelere borular dönecektir; ikinci tanktan, devlete yıllık bir gelir getirmesi için hamamlara; üçüncüsünden ise, halkın suyunun eksilmemesi için, özel konutlara dağıtım yapılacaktır; çünkü halkın yalnız merkezi tanka bağlantıları olursa, gerektiğinde diğer tanklardan yararlanamayacaklardır. Bu tankları yapmanın nedeni budur; böylelikle evlerine su alan yurttaşlar, vergileriyle suyun müteahhitler tarafından taşınmasına yardımcı olacaklardır."

Vitruvius'tan yapılan alıntıdan suyun kente getirildikten sonra kentteki çeşme ve fiskiyelere, hamamlara ve özel konutlara dağıtımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca alıntıda kente getirilen suyun finansmanının nasıl yapıldığına yönelik olarak da bazı ipuçları bulunmaktadır. Buna göre, Romalılarda hamamlara sağlanan sudan devlete yıllık bir gelir sağlandığı; evlere dağıtılan suyun ise vergi gelirleriyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Su bağlanan konutlardan daha fazla vergi alınarak aynı zamanda söz konusu su yapılarının ve işletiminin de finansmanı sağlanmaktadır. Alıntıda halka kamusal alanlarda inşa edilmiş çeşmelerle sağlanan suyun finansmanına yönelik bir açıklama bulunmaması bu suyun bedelsiz sağlandığını düşündürmektedir.

Suyun finansmanı ve dağıtımını konusunda açıklamaların bulunabileceği bir başka kaynak ise Vitruvius'tan yaklaşık bir yüzyıl sonra eserini yazmış bulunan, aynı zamanda Roma'nın ilk su bakanı (commissioner) olan Sextus Julius Frontinus'un (MS 30-104) "De aquaeductu urbis Romae" adlı iki ciltlik Roma su kemerleri üzerine yazılmış olan eseridir. MS 97 yılında kaleme alınmış, Antik Roma'daki su yönetiminin örgütlenmesine yönelik önemli bilgiler sunan eserde, Antik Roma dünyasının daha ileri dönemlerine ve uygulamaya

dönük bilgiler verilmektedir. Eserde antik dönemden bu döneme su kemerlerinin inşasındaki gelişmeler de anlatılmıştır. Su kemerlerinin inşası ve diğer su dağıtım yapıları Roma kentlerinin ölçek ve nüfus olarak büyümesini sağlamış, özellikle kadınların günlük su ihtiyaçlarını karşılamak için harcadıkları zamanı azaltmıştır. Su boruları, su kemerleri ve diğer dağıtım yapıları uygarlığın gelişiminin sembolleri haline gelmiştir. Atıksuyun arıtılmasına ilgi gösterilmemiş; eğer nüfus yoğunluğu o alanda çok büyük değilse yerel nehirlerin doğal arıtım kapasitesiyle insan atıklarını temizlemesi yeterli görülmüştür (Evans, 1997; Cech, 2005).

Roma'nın gelişmiş su arz sistemi insanların özel kullanımını sağlamak için tasarlanmamıştır. Roma'ya sağlanan suyun %45'i kamu binalarına, hamamlara, çeşmelere dağıtılırken, %17'si imparator ve çevresindekilerin kullanımına ayrılmış; suyun geri kalan kısmı siyasal yaşamın da önemli aktörleri olan Roma yurttaşlarına sunulmuştur. Roma'da kendine özgü bir ölçüm sistemi kullanılmıştır. Günümüzde olduğu gibi abonelik ve sayaç sistemi söz konusu değildir. Ölçüm su miktarı ya da akış hızına da bağlı değildir. Bunun yerine kente dağıtılan sudan pay alan az sayıda Roma yurttaşının özel konutlarına bağlattıkları borunun çapı verdikleri su vergisinin miktarını belirlemede önem taşımıştır. Az sayıda yurttaşla bağlatılan su kesintisiz bir şekilde akmaktaydı. Böyle bir su yönetimi anlayışının gerisinde Romalılarda suyun bir çeşit ilahi armağan olarak algılanması ve bu kapsamda özgürce kullanılması gerektiğine olan inancın etkin olduğu ileri sürülebilir (Weidner, 1974).

Roma İmparatorluğunun parçalanması ve Batı Roma'nın yıkılmasından sonra su teknolojileri, su arz sistemleri, su arıtımı ve halk sağlığı Avrupa'da gerileme süreci içine girmiştir. Karanlık dönemlere ait tarihsel kayıtlar ise hijyenik olmayan koşulları, insan ve hayvan atıklarıyla kirlenmiş suları, sokaklardaki sağlıksız koşulları ortaya koymaktadır. Bu süreçte Avrupa'da çok sayıda salgın görülmüş, Avrupa nüfusu bu salgınlarla kırılmıştır. Bu dönemde Avrupa dışında Bizans kentlerinde ve İslam kültürünün yaygınlaştığı yerlerde kişisel temizliğe dayalı su arz, kanalizasyon ve hijyen sistemleri geliştirilmiştir. Avrupa'nın yeniden yüksek standartlarda su arz ve hijyen sistemlerine dönüşü ancak 19.yüzyılla birlikte gerçekleşebilmiştir (Mays, 2007).

Sanayi Devrimi Sonrası Kentsel Su Yönetimi

Sanayi Devrimi öncesinde bazı eski uygarlıklarda yönetim merkezi olarak sarayların altında gelişmiş kanalizasyon sistemleri bulunmuş, kentlerde yaşayan bazı soylu ve asillerin su sisteminden su sağlama gibi ayrıcalıkları olmuştur. Ancak günümüzde olduğu gibi kentlerde yaşayanların büyük bir bölümünün evlerine kentin su şebekesinden doğrudan su bağlatırma ve kanalizasyon sistemine bağlanma olanakları olmamıştır. Bu açıdan kentsel hidrolik sistemlerin ortaya çıkışı ve geliştirilmesi kapitalizm öncesi dönemlere uzanmakla birlikte su arz sistemlerinin şebeke yoluyla borularla özel

konutlara dağıtılması, su abone sistemlerinin kurulması, tüm kentin bağlı olduğu sulu modern kanalizasyon sistemlerinin yaygınlaşması Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleşmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası gelişmeler başta İngiltere olmak üzere Batı ülkelerinde toplumsal ve kentsel yaşamın değişmesine önemli etkilerde bulunmuştur. Kentsel su sistemlerinin geliştirilmesi bu değişikliklerin dışında kalmamıştır. Ancak modern su ve kanalizasyon sistemlerinin gelişimi kapitalist bir ekonominin işleyiş kuralları gereği sermaye birikim süreçleri ile emeğin yeniden üretim mekanizmalarından bağımsız değildir. Kentsel su arz sistemleri ve modern kanalizasyonların geliştirilmesi toplumsal mücadele pratiğiyle birlikte kamu politikaları haline dönüşmüştür. Bu kapsamda Sanayi Devrimi sonrası dönemde kentsel su ve kanalizasyon yönetiminde farklı aşamalar söz konusu olmuştur. Bir kamu politikası sorunu olarak evlerde kullanılan çeşmelere kentin şebeke hattından su sağlanması, bu evlerde açığa çıkacak atıksuyun aynı zamanda bir kanalizasyona bağlanması, su aboneliğinin, sayaçların ve suda fiyatlandırma uygulamalarının yaygınlaştırılması aşamalı bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

Batıda yaşanan deneyim çerçevesinde ilk aşamada Sanayi Devrimi sonrasında diğer özel üretim ve tüketim alanlarında görüldüğü gibi kentli seçkinler büyük su dağıtım sistemlerine gereksinim duymuşlardır. Bu gereksinimi karşılamak amacıyla kentin belli bölgelerine su sağlamaya yönelik bu sistemler küçük girişimci ve su şirketleri tarafından geliştirilerek işletilmişlerdir. İkinci aşamada ise kamu sağlığı sorunları ile birlikte kentsel su yönetiminde belediyeler söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu aşamada şirketlerin varlığı tamamıyla sona erme bile, kentsel su yönetimi büyük ölçüde belediyelerin denetimine geçmiştir. Üçüncü aşamada su yönetiminde merkezileşme eğilimleri artmıştır. Su yönetiminde günümüzü de kapsayan dördüncü aşama ise su yönetimlerinde bölgeselleşme ve özelleştirilme eğilimlerinin artışına denk düşmektedir.

Su ve kanalizasyon yönetimlerinin Batılı ülkelerde gelişim aşamalarından ilkinde sanayi kentlerinin farklı yerlerine su arzı özel su şirketlerince gerçekleştirilmiştir. Örneğin 1820'li yıllarda Londra kentinde su arzı sekiz özel su şirketi tarafından yapılmıştır (Weidner, 1974). Bu yöntemle piyasa koşulları içinde su şirketleri suyu kentin varsıllarına sağlayarak, gerçekleştirdikleri yatırımları kara dönüştürmüşlerdir. 19. yüzyılın sonlarına değin süren bu ilk dönemde, özel şirketler tarafından farklı kalite ve nitelikteki su, kentsel su arz sistemleriyle sağlanmıştır. Kentin farklı yerlerine su borularının döşenmesi ve su arzının sağlanması ancak bu hizmetin karşılığını ödeyebileceklere yönelik olmuştur (Engels, 1997).

19. yüzyılda endüstrileşme hızlandıkça Liverpool, Birmingham, Manchester ve Londra gibi hızlı büyüyen kentler sudan kaynaklı hastalıkların da içinde yer aldığı kamu sağlığı sorunlarının sık biçimde ortaya çıktığı yerler

haline gelmişlerdir. 1848-1849 ve 1854 ve 1867 yıllarındaki kolera salgınları on binlerce Londralının ölümüne yol açmıştır (Butler ve Davies, 2000). 19. yüzyılın kamu sağlığı sorunlarına çare bulmak isteyen önemli reformculardan biri Edwin Chadwick olmuştur. Chadwick'in Büyük Britanya'daki çalışan nüfusun sağlık ve temizlik koşulları üzerine raporunda özel şirketler tarafından sağlanan suların fiyatının yüksekliğinden ve ödenemezliğinden yakınılmakta; buna çözüm önerisi olarak ise temiz suyun sağlanma sorumluluğunun belediyelere verilmesi gerektiği belirtilmektedir (UNDP, 2006).

Sağlık sorunlarının yoksulların yanı sıra varsıl kesimleri de çok olumsuz etkilediği İngiltere'de 1848-1855 yılları arasında, Londra'nın kanalizasyon sistemini düzeltmek ve söz konusu sağlık sorunlarını ortadan kaldırmak amacıyla, altı komisyon oluşturulmuştur. Salgın sırasında Parlamento, atıkların daha etkin bir şekilde toplanmasını sağlayacak bir yasa da çıkarmıştır (Illich, 2007). Bunun yanı sıra bu dönemde Halk Sağlığı Yasası, Kentsel Su Yasası çıkarılmıştır. Birinci dalga reformlar içerisinde yer alan bu dönemin değişiklikleri şirketlerine su sağlanmasını isteyen sanayicilerin önemli desteğini arkasına alarak gerçekleşmiştir. Vergi vermektен kaçındıkları için söz konusu sağlık reformlarının kentin çalışanlarına yansıma olanağı çok sınırlı kalmıştır. Daha köklü kurumsal ve yönetsel değişiklikler ancak yüzyıl sonuna doğru gerçekleşmiştir. Seçim reformuyla birlikte oy hakkının mülk sahibi sınıfların yanı sıra çalışan kesimlere de tanınması, böyle bir gelişmenin önünü açmıştır. 1880'li yıllarla birlikte belediyeler özel su şirketlerinin yerine kentlerde temel su sağlayıcıları haline gelmişlerdir (UNDP, 2006).

Fransa'da da su dağıtım tesisatı ve kanalizasyon geliştirme konusunda İngiltere'dekine benzer gelişmeler yaşanmıştır. Paris'te 1850'li yıllardan önce halk su gereksinimlerini sokak çeşmelerinden ya da su taşıyıcılarından su satın alarak karşılamıştır. 1833'te 120 binden fazla su taşıyıcısı Paris kentinin günlük su ihtiyacını omuzlarında taşıdıkları ya da yük hayvanlarına taşıttırdıkları su kovaları sistemiyle karşılamaya çalışmışlardır. Kente dağıtılan bu suyun artırılması küçük sermayeli özel şirketlerce yapılmıştır (Weidner, 1974; Illich, 2007). Bu dönemde kentin geneli düzeyinde kanalizasyon sisteminin geliştirilmesine yönelik olarak girişimlerde bulunulmuştur. Paris kentinde modern kanalizasyon yapımı III. Napolyon'un iktidarı ve Baron Haussmann'ın Valiliği sırasında gündeme gelmiştir. Büyük çaplı kanalizasyon yatırımları kapitalizmin birikim mantığı ve sermaye döngüleri doğrultusunda gerçekleştirilerek, kentsel çevre yatırımları üzerinden kapitalizmin yeniden üretilmesi söz konusu olmuştur (Harvey, 1985; Gandy, 1999). Ayrıca 1870'li yıllarda Fransa'da 20 yıllık sürelerle leasing yöntemiyle genel halk tuvaletleri özel şirketlerin işletmesine açılmıştır (Pathak; 2008).

ABD, Kıta Avrupa'sı ülkeleri dışında su sistemlerinin geliştirilmesinde önemli olan ülkelere biri olmuştur.

ABD’de 19. yüzyılın başına kadar, bütün kentlerde sular kuyu, sarnıç, kaynak, ırmak ya da nehir gibi yerel kaynaklardan alınmış olmasına rağmen, bu ülkede ilerleyen dönemde modern su arz ve kanalizasyon sistemlerinin kurulması yönünde girişimler olmuştur (Illich, 2007). ABD’de evlere borularla su getirilmesi fikri, 1790’lardaki sarıhumma salgınından sonra sosyal reformcular tarafından ortaya atılmıştır. Fikrin yaşama geçirilmesinde ABD’nin ilk profesyonel mimarı olarak da değerlendirilen Benjamin Latrobe’un kentli endüstriyel toplum için geliştirdiği su şebeke modeli önem taşımıştır. Bu model suyun buharlı bir pompayla nehirlerden çekilmesi ve tahta borular yoluyla yangın musluklarına ve evlere taşınmasına dayalıdır. Bu doğrultuda Amerikan kentlerinin su şebekeleri tasarlanmıştır. Kentsel şebeke suyunun dağıtımında özel abonelik sistemi de önerilmiştir. Bu doğrultuda su şebeke sistemi 1811 yılında açılmasına rağmen aboneleşme beklenen hızda olmamıştır. Kentin önemli bir kesimi suyunu geleneksel olarak kuyulardan ve para ödemediği yangın musluklarından sağlamaya devam etmişlerdir. Yine de, Latrobe’un su şebeke sistemi yeni bir kamusal su anlayışının gelişmesinde etkili olmuş; daha sonra New York gibi büyük kentlerde daha sonra da orta ve küçük pek çok ABD kentinde uygulamaya konulmuştur (Robert, 2003).

19. yüzyılda boruyla kentlere suyun taşınmaya başlamasıyla abonelik sistemi getirilmesine rağmen su işletmeleri konut kullanıcılarının ya da küçük ticari kullanıcıların sayaç takibini yapmayı tercih etmemiştir. Bir başka deyişle günümüzün neoliberal su finansmanı anlayışının temelini oluşturan “kullanan öder” ilkesi bu dönemde söz konusu değildir. Bunun temel nedeni suyun ucuz olması ve bu kapsamda sayaç maliyetinin üstlenilmesine soğuk bakılmasıdır. Elektrik ve gazdaki sayaçla takip sisteminin aksine konut kullanıcıları için su sayaçları söz konusu olmamıştır. Suyun finansmanında konutun dahil olduğu mülk değeri esas tutulmuştur (Hanemann, 2006).

Batılı ülkelerde su şirketlerinin sınırlandırma olmadan faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayan kentsel altyapı ve su sektörüne ilişkin “bırakınız yapınlar” ideolojisinden ancak 19.yüzyılın sonlarına doğru uzaklaşmıştır. Yerel yönetimlerin kentsel kamu hizmet alanları üzerindeki denetimlerini artırmaya yönelik yasaların çıkmasıyla kanalizasyon ve su arz sistemlerinde belediye işletmeciliğinin kurumsal altyapısı oluşmuştur (Gandy, 2004). Dönemin siyasi konjonktürü içerisinde kentsel hizmet alanlarının işletmesinin ve mülkiyetinin belediyeye geçmesi, kent sağlığını ve dolayısıyla iş koşullarını da olumsuz etkileyen çevre koşullarından rahatsızlık duyan elitler tarafından da desteklenmiştir (Swyngedouw, 2005).

Böylece ikinci dönemde sanayi kentlerinde kendisini gösteren halk sağlığına yönelik ciddi tehditler başta olmak üzere toplumsal rahatsızlıklara çözüm bulma arayışı modern su arz ve kanalizasyon sistemlerinin geliştirilmesinde su yönetimi ve finansman tekniklerinde

yeni bir yapılanmaya gidilmesine neden olmuştur. Ancak bu süreçte su yönetiminde belediyelerin yetkilerinin artmasına rağmen özel şirketlerin varlığı hemen ortadan kalkmamış, özel su şirketleri su sektöründeki etkinliklerini azaltmışlarsa da tamamen ortadan kaldırmamışlardır (Castro, 2003).

Su sistemlerine ilişkin üçüncü dönem, yaklaşık I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra suyla birlikte elektrik, iletişim gibi diğer kamusal sektörlerin ulusal düzeyde yönetimlerin ilgi odağı olmasıyla başlamıştır. Devletler kamu hizmetlerinin sağlanmasında, denetiminde, düzenlenmesinde ve büyük çaplı altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde önceki iki döneme göre daha önemli roller üstlenmişlerdir (Bakker, 2003).

Bu dönemde su alanına yönelik büyük çaplı altyapı yatırımları ulusal düzeyde “ekonomik büyümenin motoru” olarak algılanırken, yeniden dağıtım politikalarıyla “toplumsal barış”ın da önemli bir anahtarı olarak görülmüştür. Ayrıca ulusal düzeyde kamu eliyle sağlanan su hizmetlerinin iş yaratma potansiyelinin bir yandan özel sektöre üretilen yatırım mallarına devlet eliyle talep yaratma, diğer yandan da nüfusu hızla artmakta olan ücretli işçilere sübvansiyonlu olarak ortak tüketim malları sunma gibi farklı amaçları bulunmaktadır. Bu kapsamda bazı ülkelerde su hizmetlerinin sunulması ulusallaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde suya yönelik ulusal düzeyde düzenleyici kuruluşlar oluşturularak su sektörü ulusal düzeyde politikaların önemli bir alanı haline getirilmiştir (Swyngedouw, 2005; Gandy, 2004).

Keynesçi bir devlet anlayışı içinde su hem doğal bir tekel hem de buna dayalı olarak temel stratejik kaynak olarak görülmüştür. Bu tür içerikteki malların devlet tarafından sağlanmasının genel ekonomik ve sosyal yarara uygun olduğu savunulmuştur. Suyun arzındaki piyasa başarısızlığı 19. yüzyılda İngiltere’de özel şirketlerin performansı kanıt gösterilerek ortaya konmuş, bu yaklaşımla suyun mülkiyetinin kamunun elinde bulunması ve suyun devlet tarafından işletilmesi meşrulaştırılmıştır (Bakker, 2000).

1970’lerin ortalarından itibaren küresel durgunluğa paralel olarak devlet eliyle ekonomik büyümenin yerini kamu-özel sektör işbirliği modelinin almaya başlamasıyla dördüncü döneme girilmiştir. Bu dönemde aşırı birikim krizinin iyice belirgin hale gelmesiyle bütçe açıkları bahane edilerek hizmetler kısıtlanmaya başlanmıştır. Buna ek olarak ülkelerin su politikasında ve su altyapı yatırımlarında bazı sübvansiyon uygulamalarını terk etmeleri gündeme gelmiştir. 1980’li yıllarla birlikte ise devlet faaliyetlerinin odağının bütünüyle değiştirilmesi hedeflenerek, arz yanlı sermaye birikimi koşullarını destekleyecek politikalar yerine talep yönlü politikalar izlenmeye başlanmış, devletin elindeki varlıklar, işletmeler ya da ortak mülkiyete konu olan “değerler” piyasaya sürülmüştür. Sermayenin önüne açılan yeni karlı alanların en azından bir süreliğine kapitalizmin aşırı birikim sorununu çözmesi umulmuş, söz konusu karlı alanların

arasına uluslararası kuruluşların girişimleriyle 1990'lı yıllarla birlikte su da katılmıştır (Harvey, 2004).

Bu süreçte küresel çevre sorunları da bahane edilerek su şirketlerinin ekolojik bir çerçevede kendilerini meşrulaştırdığı kentsel su kaynaklarının kullanımının azaltılmasına dayalı talep yönlü politikalar yürürlüğe konmaya başlanmıştır. Su hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi yerine özel sektör tabanlı çokuluslu su şirketlerince sağlanması ve finanse edilmesi savunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: NEOLİBERALİZMİN SU KRİZİ

Su yönetimi krizinin varlığı ve bu krizin ancak suyun piyasa kuralları içerisinde yönetilmesi durumunda ortadan kalkabileceği iddiası çok sayıda uluslararası su profesyoneli, kurum ve kuruluş tarafından savunulmaktadır. Bu bölümde öncelikle günümüzde giderek egemen paradigma haline gelen neoliberal ideolojinin su krizi ve su yönetimi sorununu ele alışı üzerinde durularak, suyun ekonomik bir değer olarak kabul ettirilmesine yönelik uluslararası gelişmeler belirtilecektir.

Kapitalizmin birikim rejimine çare olması için açıklamalarına ve çözüm önerilerine en çok başvuru alan ideolojilerden biri neoliberalizmdir. Son birkaç on yıldır yükselişe geçmiş bulunan neoliberal ideolojinin çevresel varlıklara ilişkin kavramsal açıklamalarından biri "piyasa çevreciliği"dir. Bu görüşe eleştirel yaklaşan su uzmanlarından biri olan Bakker, piyasa çevreciliği etrafında görüşlerini savunanların, içinde suyun da yer aldığı çevresel varlıklar üzerinde özel mülkiyet rejiminin kurulması yoluyla piyasalardaki dağıtım mekanizmalarının etkin olarak çalıştırılabileceğini, çevresel "dışsallıkların" fiyatlandırılması yoluyla içselleştirilebileceğini, çevresel varlıkların da eğer "ekonomik mal" olarak kabul edilirse piyasa mekanizması içinde etkin bir şekilde dağıtılabileceğini iddia ettiklerini belirtmektedir. Bakker'a göre, bu açılımın taraftarları çevre kirliliği de dahil olmak üzere çevresel bozulmaların asıl nedeninin kaynakların etkin kullanımından uzaklaşması olduğunu ileri sürerek çevresel varlıkların piyasaların işleyişine dahil edilmesiyse söz konusu sorunların ortadan kalkacağını savunmaktadırlar (Bakker, 2005). Bir başka deyişle, kaynakların piyasa mekanizması içinde etkin kullanılmaması nedeniyle ortaya çıkan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması için piyasa sihirli bir çözüm olarak sunulmaktadır.

Piyasa çevreciliği etrafında piyasayı çözüm olarak gören yaklaşımlar ortaya koydukları su krizinin kaynağını su ticaretinin yapılmamasına bağlamaktadırlar. Shiva'ya göre bu paradigmayı savunanlar, eğer su piyasa kuralları çerçevesinde serbestçe ticareti yapılarak kıtlığın olduğu yerlere transfer edilirse sorunun ortadan kalkacağını, yüksek su fiyatlarının da korumayı arttıracaklarını iddia etmektedirler. Bu açıdan suyun diğer ticari mallardan hiçbir farkı yoktur (Shiva, 2002).

Piyasacı ideolojilerin küresel "su kıtlığı" ve "susuzluk tehdidi" altında çeşitli stratejilerle uygulamaya konması sürecinde, su yönetimlerinde de söz konusu ideolojiye uygun kurumsal yeniden yapılanmalar "reformlar" adı altında çeşitli ülkelerde gündeme gelmektedir. Bu yüzden susuzluk ve kıtlık tehdidi altında kamuoyunda pek fazla tartışılma olanağı bulunamayan neoliberal piyasacı su paradigmasının içeriğinin ortaya konulması önem taşımaktadır.

Suyun mülkiyeti, denetimi ve yönetimine yönelik farklı varsayımlara dayalı yaklaşımlar ve politikalar bulunmakta, farklı su politikaları tartışma ekseninde yer almaktadır. 1950'li yıllardan beri Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) suyun teknik ve bilimsel yönleriyle ilgileniyor olmasına karşın, su sorununun bir çevre sorunu olarak ele alınması 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı'nda gerçekleşmiştir. Doğrudan su odaklı ve geniş katılımlı ilk uluslararası toplantı ise Mar Del Plata'da gerçekleştirilen 1977 tarihli Birleşmiş Milletler Su Kaynakları Konferansı olmuştur. Bu toplantı sonrasında Mar del Plata Eylem Planı kabul edilmiş; bu Eylem Planı doğrultusunda 1981 yılından itibaren "Uluslararası İçme Suyu Sağlanması ve Temizliği On Yılı" kabul edilerek bu kapsamda 1990 yılına değin dünyanın yoksul bölgelerine temiz ve güvenilir içme suyu sağlanması çalışmaları başlatılmıştır (Finger ve Allouche, 2002).

1990'lı yıllar su kaynakları yönetimine ilginin iyice arttığı ve buna paralel olarak su kaynaklarının yönetimi konusunda gerçekleştirilen uluslararası toplantıların sayısında önemli bir artışın kaydedildiği dönem olmuştur. Suyun yönetimine yönelik uluslararası ilgiyle birlikte su krizi ve su savaşları senaryoları ortaya atılmış, su krizini aşmaya yönelik olarak su kaynaklarının denetimi ve mülkiyetine ilişkin tartışmalar da hız kazanmıştır. Bu doğrultuda son yıllarda, su krizini çözme iddiasındaki piyasa paradigması çerçevesinde su kaynaklarının işletiminin özelleştirilmesi talepleri uluslararası platformlarda sıkça gündeme getirilmekte, su kaynakları işletilmesi gereken ekonomik bir kaynak olarak ele alınmaktadır.

Bu konuda gerçekleştirilen çok sayıda uluslararası toplantılar arasında suyun ticari bir mal olarak kabul edilmesi anlamında dönüm noktası olarak işaret edilen ise 1992 tarihinde Dublin'de gerçekleştirilen Su ve Çevre Konferansı olmuştur (Finger ve Allouche, 2002). Konferansın ardından yayımlanan Dublin Beyanının dördüncü ilkesiyle suyun ekonomik bir değere sahip olduğu ve bu ekonomik değerinin tanınması gerektiği ortaya konmuştur. Bu beyanda daha da ileri gidilerek suyun ekonomik bir mal olarak işletilmesiyle suyun etkili bir kullanımının olabileceği, su kaynaklarının korunabileceği iddia edilmiştir. Bir başka deyişle bu beyan neoliberal ideolojinin çevre varlıklarına bakış açısını ortaya koyan piyasa çevreciliği yaklaşımının en açık ifadesi olmuştur. Bu uluslararası beyanla suyun piyasa anlayışı çerçevesinde yönetilmesi gerektiği uluslararası topluma ilan edilmiştir.

Dublin Beyanı'ndan sonra uluslararası su politikalarının doğrultusunu belirlemeye yönelik önemli uluslararası konferanslar yapılmaya devam edilmiştir. Uluslararası su politikalarını belirleyebilmek için önemli bir örgütlenme ise 1996 yılında su kıtlığına uluslararası dikkati çekmek üzere Dünya Su Konseyi'nin kurulması olmuştur. Dünya Su Konseyi 1997 yılında ilk Dünya Su Forumu'nu Marakeş'te toplamıştır. Üç yılda bir toplanması kararı alınan Dünya Su Forumu'nun ikincisi 2000 yılında Lahey'de toplanmıştır. Bu forumda sunulan uzun dönemli vizyona göre su, kıt bir kaynak olarak ele alınmış; tıpkı petrol gibi piyasa kurallarının denetimine sokularak serbest rekabete açılması gerekliliği ortaya konmuştur (Petrella, 2001).

Uluslararası toplantılar çerçevesinde ve yayımlanan çeşitli raporlar doğrultusunda su kıtlığının varlığı egemen paradigma haline gelmiştir. Su kıtlığını piyasacı bir yaklaşımla çözme arayışında olanlar su özelleştirmelerinin de gerekliliğini savunmuşlardır. Böylece, su kıtlığı söylemi çerçevesinde su özelleştirmelerini gerçekleştirmek için uygun ortam yaratılmaya çalışılmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda dünyada su hizmetlerinin özelleştirilmesinde en aktif rolü uluslararası finans kuruluşları almışlardır. Uluslararası su politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynayan bu kuruluşların etki itibarıyla en önemlilerinden biri Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası aynı zamanda Shiva'ya göre su kıtlığının yaratılmasında temel rol oynayan kuruluşlardan biri olmanın ötesinde çok uluslu su şirketleri için bu kıtlığı piyasa fırsatları haline dönüştüren bir kuruluş olmuştur (Shiva, 2002). Dünya Bankası doğrudan su özelleştirmelerinin yanı sıra kamu özel ortaklıkları modelini de desteklemiştir. Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF (Uluslararası Para Fonu) de su hizmetlerinin özelleştirilmesi için en "saldırgan" politikayı takip etmiştir. Sadece 2000 yılında IMF'nin borç anlaşması yaptığı 40 ülkenin 12 tanesinin borç koşulu arasında su özelleştirmesi yapmak ve/veya suyun tam maliyetle dönüşünü sağlamak için gerekli önlemleri uygulamaya koymak yer almıştır. (Conca, 2006).

Su krizi söylemleriyle su politikaları ve su yönetim yapısı değiştirilmeye çalışılan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Birkaç on yıldır neoliberal politikaların etkisinde olan Türkiye'de su piyasa çevreciliği anlayışıyla ele alınarak, kuraklık tartışmaları üzerinden su özelleştirmelerinin önü açılmak istenmekte, bu kapsamda su yönetim yapısı kuraklık ve su krizi işaret edilerek değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşım son yıllarda daha da açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİ SORUNU

Türkiye'de su yönetim sorunu yeni bir sorun değildir. Günümüzde uygulanmaya çalışılan politikaların benzerleri Osmanlı Devleti'nin son döneminde gündeme gelmiştir. Türkiye diğer yönetsel kurumları gibi su yönetim yapısını da Osmanlı Devleti'nden miras almıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batılı ülkelerle yarı bağımlılık

ilişkileri çerçevesinde yabancı şirketlere suda bazı imtiyazlar verilmiştir. İngiltere başta olmak üzere Batılı kapitalist ülkelerde 1880'li yıllarla birlikte kentsel su yönetimlerinde özel şirketlerin etkinliklerine son verilmeye başlanmıştır.

Söz konusu su şirketlerinin bazıları kendilerine başka ülkelerde imtiyazlar aramışlardır. Su işletiminde imtiyaz elde ettikleri ülkelerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Fransa'nın en büyük su şirketlerinden Générale des Eaux 1882 yılında İstanbul'da büyük bir sözleşme imzalamıştır (Finger ve Allouche, 2002).

Bu imtiyaz sözleşmesi doğrultusunda, halk arasında Terkos Şirketi olarak anılan Dersaadet Anonim Su Şirketi eliyle Terkos Gölü'nden pompayla kente su verilmeye başlanmıştır. 1889 tarihinde bu kez başka bir yabancı şirkete su imtiyazı verilmiştir. Daha sonradan Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi adını alan bu şirketin ortağı bir başka Fransız su tekeli olan Lyonnaise des Eaux olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İstanbul dışında başka kentlerde de su imtiyazları verilmiştir. Cumhuriyet döneminde şirketler hakkındaki şikayetlerin artması ve şirketlerin sorumluluklarından kaçınması üzerine, su meselesinin bu şirketler eliyle çözülemeyeceği kanaatine varılmıştır. Bu yargıya varılmasında çok sayıda olay etkili olmuştur. Bu olaylardan birinde kentte çıkan bir yangına Terkos Şirketi'nin suyu vermekte geciktirmesinden dolayı şirket yöneticileri hakkında tahkikat yapılması söz konusu olmuştur. Bu döneme yönelik çok sayıda gazete yazılarında Terkos Şirketi'nin İstanbul'u nasıl susuz bıraktığı ortaya konarak şirket politikaları eleştirilmiştir. Su şirketlerinin olumsuz faaliyetleri kapatılmalarına kadar devam etmiştir. İstanbul örneğinde 1932 yılında Terkos Şirketi, 1937 yılında da Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi satın alınarak bu şirketler İstanbul Sular İdaresi'ne devredilmiş, böylece su yönetiminde şirketler dönemi sona erdirilmiştir (Kayır, 1999; Gökdemir, 2002; Özüğurlu, 2007).

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Osmanlı'daki suların yönetiminde önemli bir rolü bulunan vakıf sistemi yerini 1926 tarihli Sular Hakkında Kanun ile birlikte yerel yönetimlere bırakmıştır. Kentlerin, kasabaların ve köylerin kullanımına ait vakıf sularının yönetimi ilgili yerel yönetimlere devredilmiştir (Güler, 1999). Büyük kentlerde belediyelerce işletilen sular idaresi örgütlenmesi 1980'li yılların başlarına kadar sürdürülmüştür.

Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan süreçte izlenen neoliberal politikalarla kamunun denetimindeki su işletmelerinin kamusal borçlanma olanaklarının ve yatırımlarının ciddi bir şekilde daraltılması, bu işletmelerin iç ve dış piyasalardan borçlandırılmaya yöneltilmesi su yatırımlarının finansmanının sübvansiyon esaslı bir yapılanmadan kullanan öder ilkesi doğrultusunda bir anlayışa geçilmesi söz konusu olmuştur. İstanbul'da İSKİ'nin kurulması ile başlayan süreç İSKİ tipi örgütlenmenin diğer büyük şehirlere yayılmasıyla ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunun bu politikaların etki alanına girmesine neden olmuştur. Su ve kanalizasyon

idarelerinin İstanbul dışındaki diğer kentlere yaygınlaştırılmasında Dünya Bankası kredileri etkili olmuştur. Ayrıca bu kredilerin meşrulaştırılmasında kredi verilen kentlerin ya da bu kentlerin çevresinin kuraklık ve susuzluk tehdidiyle karşı karşıya bulunması kullanılmıştır.

Kuraklık söylemine bağlı olarak yönetim yapılarının değiştirilerek yeni bir kurumsal yapılanmaya geçilmeye çalışılması sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Buna benzer örnekler Batılı ülkelerde de yaşanmış deneyimlerdir (Bakker, 2000). Böylece çeşitli düşünürlerce de ortaya konmuş bulunan kıtlığın yaratılması ve bu sürece dayalı olarak da yeni kurumsal yapılandırmanın meşrulaştırılması Türkiye'de de yaşanan bir olgu haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde kuraklığın ve su kıtlığının kullanılarak Türkiye'deki su özelleştirmelerinin meşrulaştırılması üzerinde durulacaktır. Böylece su krizi söylemiyle gündeme getirilen piyasacı çözümler aracılığıyla küresel sermayenin yeniden yapılanması arasındaki ilişki ortaya konulacaktır.

Türkiye'de 1990'lı yıllarda su krizi öne çıkarılarak kamusal su işletiminin neoliberal bir anlayışla yeniden yapılandırıldığı ve bu kapsamda farklı modeller yoluyla su özelleştirmeleri gerçekleştirilmiştir. Bunun önemli örneklerinden biri İstanbul'un yaşadığı susuzluk tehdidi bahane edilerek Kocaeli'deki Yuvacık Barajı'nın DSİ'nin sorumluluğundan çıkartılarak İzmit Büyükşehir Belediyesi girişimiyle yap-işlet-devret modeline dönüştürülmesidir. Bu girişim öncesinde İstanbul'da 1990 yılı ve sonrasında yaşanan kuraklık ve su krizinin bu özelleştirme girişiminin önemli bir başlatıcısı olmuştur. İstanbul ve Kocaeli'nde yaşanan su sıkıntısı nedeniyle Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, DSİ, Kocaeli Valiliği, Belediye Meclisi ve Dış Ticaret Müsteşarlığı mensuplarınca oluşturulan komite tarafından çalışmalar sürdürülmüştür. Başbakanlığın talimatı üzerine İzmit içme suyu işinin yap-işlet-devret yöntemine göre tamamlanması, çıkacak sorunların Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından çözülmesi kararlaştırılmıştır.

Barajın inşası 1998'de tamamlanıp, 1999'da da işletmeye alınmıştır. Ancak piyasa odaklı çözümlerle su krizini aşmaya yönelik su özelleştirmesi girişimi İzmit Büyükşehir Belediyesi'ni çok ciddi borç yükü altına soktuğu gibi suyun piyasacı bir anlayışla İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'ne satışı da gerçekleşmemiştir. 2006 ve 2007 yılları itibarıyla İSKİ'nin İzmit Büyükşehir Belediyesi'ne su yardımı gündeme gelmiştir. 2007 yazında Kocaeli'de su tükenme noktasına gelmiş ve günlerce su kesintisi yaşanmıştır. Bir başka deyişle kuraklık ve su krizi özelleştirmenin önünü açmış ancak gerçekleştirilen su özelleştirmesi su krizini ve kuraklığı ortadan kaldıramamıştır. Ancak su alım garantisi kapsamında yabancı konsorsiyum ödemeleri Hazine garantisi kapsamında gerçekleştirilmeye devam edilmiştir.

Su krizi bahane edilerek uygulanmaya konmak istenen bir başka özelleştirme girişimi 2007 yazında barajların yap-işlet-devret (YİD) modeliyle 49 yıllığına geçmemek üzere özel sektöre devrinin gündeme getirilmesidir. 2007 yılı en

kurak yıllardan biri olmamasına rağmen susuzluk tartışmasının ve dolayısıyla susuzluğu ortadan kaldırmayı amaçlayan özel sektör katılımını savunan su politikalarının en çok tartışıldığı dönemlerden biri olmuştur. Susuzluğun çözümü olarak piyasa merkezli bir yaklaşımın sorunu ortadan kaldırabileceği, su yatırımlarında var olduğu söylenen eksikliğin ortadan kalkacağı iddia edilmiştir. Böyle bir ortamda hükümet tarafından barajlarda YİD modeli ve nehir özelleştirmeleri savunulmuştur. Susuzluk ve kuraklık tehdidi altında bu önerilen modellerin toplumsal ve ekonomik maliyeti göz ardı edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu doğrultuda içeriği tam tartışılmadan AB Su Çerçeve direktifi kapsamında çıkarılacak yeni su yasası çeşitli STK'larca talep edilmeye başlanmış, yasanın meşrulaştırma zemini hazırlanmıştır.

Suda kamu özel ortaklığı ve özelleştirme arayışlarının halk için çeşitli düzeylerde sonuçları bulunmaktadır. Dünya Bankası'nca savunulan susuz kalmaktansa suya yüksek fiyat ödemek daha iyidir söylemi doğrultusunda Türkiye'de çeşitli çevreler tarafından ucuz olduğu iddia edilen su fiyatlarının yakın zamanda artmasını beklemek olasıdır. Böyle bir olasılığın halkın suya erişimini kolaylaştırıcı bir durum olmadığı açıktır. Bu politikalarla suyun kamu denetiminden de uzaklaştırılması gündeme gelmektedir. Bu politika arayışları Sanayi Devrimi sonrasında su yönetiminde özel şirketlerin işletmeciliği dönemine benzer bir sosyal ortama dönülmek istendiği kuşkusunu uyandırmaktadır. Çoğu yazarca vahşi kapitalizm olarak adlandırılan bu dönemde özel şirketlerce gerçekleştirilen su işletmeciliğinin olumsuz tarafları bilinmektedir.

Şimdiki durumda su işletiminin özel su şirketlerine bırakılmasının geçmiştekinden farklı bir yönü su şirketlerinin günümüzde dünyanın en büyük küresel çok uluslu tekelleri konumuna gelmiş bulunmalarıdır. Sudan büyük karlar elde eden bu tekeller geçmişteki küçük sermayeli su şirketi olma niteliklerini kaybetmişlerdir. Bu küresel şirketler uluslararası düzeyde su politikalarının oluşturulduğu uluslararası konferansların da en önemli destekçileri arasında yer almaktadırlar.

SONUÇ YERİNE

Su politikalarının ve su varlıkları yönetiminin ekseninin suyun tanımına bağlı olarak ortaya konabilmesinden dolayı suyun nasıl tanımlandığı önem taşımaktadır. Bu doğrultuda su krizinin de hangi amaçla kullanıldığı göz önünde tutulmalıdır. Su konularında yazan pek çok yazar devletleri ve çeşitli kuruluşları su konusunda uyarabilmek açısından su krizi söylemine başvurmuşlardır. Ancak piyasacı yaklaşıma sahip kesimler su krizini söz konusu yazarların ve su uzmanlarının yaptığı uyarının ötesinde yeni birikim modelleri olarak tanımlanabilecek bir modelin meşrulaştırılması amacına dönük olarak kullanılmaktadırlar. Gerek su krizi söylemleri, gerekse suyun tanımına ilişkin farklı yaklaşımlar suyun nasıl yönetilmesi gerektiği sorusunu da beraberinde getirdiği için suya ilişkin yeni kavramsallaştırmalar konusunda dikkatli olmak gerekliliği bulunmaktadır.

Neoliberal ideolojinin çevresel varlıkları ele alışında piyasa mantığı yürütülerek suyun "doğal olarak kıt oluşunu" kabul etmenin su politikalarının tümünü "ekonominin demir yasalarına teslim etmek" anlamına geldiği söylenebilir. Buna karşılık olarak su kaynaklarının denetiminde kamunun rolünün devam ettirilmesi ve su mülkiyetinin özel mülkiyete konu olmaması gerektiğine yönelik karşı çıkışlar da uluslararası düzeyde kendine ses bulmuştur. Suyun iktisadi bir görüşle ele alınmaması gerektiği egemen su paradigması dışında kalan su üzerine düşünce üretkenler tarafından dile getirilmektedir. Bu kapsamda J. Robert, "su doğası gereği kıt değil, fakat sınırlı bir madde. Kıtlık ve sınırlılık kavramları eş anlamlı değildir. Kıtlık, doğal olarak verili bir şey değildir" demektedir (Robert, 2003).

Buna göre suyu sınırlı bir madde olarak kabul etmekle, suyu iktisadi bir mal olarak kabul etmek birbirinden çok farklıdır. Suyu metalaştırarak, günümüzde petrolde olduğu gibi sermaye birikiminin ve uluslararası iktidar savaşının bir aracı haline getirmek yerine, suyun yaşamsallığı ve ikamesizliğini göz önünde tutarak suyu fiziki bir alanda madde olarak tanımlamak ve suyun sınırlı olduğunu vurgulamak rasyonel bir yaklaşımdır.

Suyun mülkiyetinin kimde olacağı ve suyun kimin tarafından işletilmesi gerektiğine ilişkin soru işaretlerini de ortadan kaldırmak önemlidir. Günümüzde gündeme getirilen suda kamu özel ortaklıkları modelleri akıl karıştırıcı ara modeller ortaya koyabilmektedirler. Buna göre su mülkiyeti kamuda kaldığı halde suyun özel sektör tarafından işletildiği kamu özel sektör ortaklıkları başta uluslararası konferanslar olmak üzere, pek çok platformda savunulmaktadır. Bu ortaklıklar çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından da desteklenmektedir.

Ancak gözden kaçırılmaya çalışılan gerçek şudur. Hanemann'ın da belirttiği üzere, su arzı ve atıksu yatırımlarının maliyetleri büyük ölçüde sabit sermaye yatırımlarına dayanmaktadır. Basit bir içme suyu ve atıksu arıtma tesisiyle birlikte su arz sisteminin işletilmesine dayalı değişken sermaye yatırımları suyu bir yerden bir yere taşımak için pompalama maliyetleri hariç olmak üzere neredeyse sifıra yakındır. İçme suyu ve atıksuda tam arıtmaya dayalı modern bir sistem çerçevesinde suyun işletimine dayalı kısa dönemli değişken maliyet çok düşüktür. Bu tesislerin yatırım maliyetini ilk kurulum anlamında sabit sermaye yatırımları oluşturmaktadır. Ayrıca su arz sistemine yatırılan fiziksel sermaye uzun ömürlüdür. Cadde ve sokakların altındaki boru ağları yarım yüzyıla bir yüzyıl arası bazen de daha fazla ekonomik ömre sahiptir (Hanemann, 2006).

Su yatırımlarının bu niteliği göz önünde tutulduğunda sabit sermaye yatırımları yapılmış su arz sistemlerinin işletilmesinin özel sektöre aktarılmasının hiçbir gerekçesi kalmamaktadır. Halen bu ortaklığın kurulmasında ısrar ediliyorsa sermayenin kendini yeniden üretmek için devletin müdahalesi ve güvencelerine gereksinim duyduğu ve istikrarlı bir sermaye birikim süreci için bunun

zorunluluğunu ortaya koyan tezlerin geçerliliğinin daha da arttığı ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

Bakker, K (2000) "Privatizing Water, Producing Scarcity: The Yorkshire Drought of 1995", *Economic Geography*, 76 (1): 4-27.

Bakker, K (2003) "Archipelagos and Networks: Urbanization and Water Privatization in the South", *The Geographical Journal*, 169 (4): 328-341.

Bakker, K (2005) "Neoliberalizing Nature? Market Environmentalism in Water Supply in England and Wales", *Annals of the Association of American Geographers*, 95(3): 542-565.

Barraque, B (2003) "Past and Future Sustainability of Water Policies in Europe", *Natural Resources Forum*, (27): 200-211.

Butler, D, Davies, JW (2000) *Urban Drainage*, Second Edition, London and New York: Spon Press.

Castro, JE, Kaika, M, Swyngedouw, E (2003) "London: Structural Continuities and Institutional Change in Water Management", *European Planning Studies*, 11 (3): 283-298.

Cech, TV (2005) *Principles of Water Resources History, Development, Management and Policy*, 2nd Edition, United States of America: John Wiley and Sons.

Conca, K (2006) *Governing Water: Contentious Transnational Politics and Global Institution Building*, Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.

Crouch, DP (1993) *Water Management in Ancient Greek Cities*, New York: Oxford University Press.

Engels, F (1997) *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, (Çev.Yurdakul Fincancı), Ankara: Sol.

Evans, HB (1997) *Water Distribution in Ancient Rome: The Evidence of Frontinus*, United States of America: The University of Michigan Press.

Finger, M, Allouche, J (2002) *Water Privatisation: Trans-national corporations and the re-regulation of the water industry*, London and New York: Spon Press.

Gandy, M (1999) "The Paris Sewers and the Rationalization of Urban Space", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24 (3): 23-44.

Gandy, M (2004) "Rethinking Urban Metabolism: Water, Space and the Modern City", *City*, 8 (3): 363-379.

Gökdemir, M (2002) *İstanbul Sularının Tarihçesi*, Türkiye Mühendislik Haberleri, 418: 30-33.

Hanemann, W (2006) "The economic conception of water", in P. P. Rogers, M. R. Llamas, L. M. Cortina (Eds.), *Water Crisis: Myth or Reality?* Marcelino Botin Water Forum 2004, London: Taylor and Francis, 61-91.

Harvey, D (1985) "Paris 1850-1870", in *Consciousness and the Urban Experience: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 63-220.

Harvey, D (2004) *Yeni Emperyalizm*, (Çev.Hür Güldü), İstanbul: Everest.

Illich, I (2007) *H2O ve Unutmanın Suları*, (Çev.) Lizi Behmoras, 2.Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Kitabevi.

Juuti, PS, Katri, JW (2005) *A Brief History of Wells and Toilets-The Case of Finland*, Tampere: Tampere University Press.

Kayır, GÖ, Kendir, H, Hayırsever, F (1999) *Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi*, Ankara: TODAİE.

Mays, LW (2002) "Urban Water Infrastructure: A Historical Perspective", in L. W. Mays (Ed.) *Urban Water Supply Handbook*, (Chapter One) New York: Mc Graw Hill, 1.3-1.66.

Mays, LW, Koutsoyiannis, D, Angelakis, AN (2007) "A Brief History of Urban Water Supply in Antiquity", *Water Science and Technology: Water Supply*, 7 (1): 1-12.

Özuğurlu, SB (2007) "1929: Yönetimde Merkezileşimin İnşası", içinde B. A. Güler (Ed.) *Açıklamalı*

Yönetim Zamandizini 1929-1939, AÜ SBF KAYAUM, 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 21-105.

Pathak, B (2008) *History of Public Toilets*, Ulaşım Tarihi 5 Nisan 2008, <http://www.plumbingworld.com/toilethistoryindia.html>

Petrella, R (2001) *The Water Manifesto: Arguments for a World Water Contract*, P. Camillier (Trans.), London and New York: Zed Books.

Robert, J (2003) *Suyun Ekonomi-Politikü*, (Çev.) M. Duran-M. E. Sakiñ, Ankara: Ütopya.

Shiva, V (2002) *Water Wars: Privatization, Pollution and Profit*, London: Pluto Press.

Strang, V (2004) *The Meaning of Water*, Oxford and New York: Berg.

Swyngedouw, E (2005) "Dispossessing H2O: The Contested Terrain of Water Privatization", *Capitalism Nature Socialism*, 16 (1), 81-98.

United Nations Development Programme (UNDP) (2006) *Human Development Report-2006, Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*, New York: Palgrave Macmillan.

Vitruvius (2005) *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev.) Suna Güven, Dördüncü Baskı, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı. Weidner, CH (1974) *A History of New York City's Problem from the Beginning to the Delaware River System*, New Jersey: Rutgers University Press.

Yegül, F (2006) *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkınma*, (Çev.) Emel Erten, İstanbul: Homer Kitabevi.